

ДЖАЗ ТАНЕЦЬ НА АКАДЕМІЧНІЙ БАЛЕТНІЙ СЦЕНІ: ГЕНЕЗИС ТА ПЕРСОНАЛІЇ

У статті розглядається джаз-танець у контексті академічного балетного театру, як складова частина сучасного хореографічного мистецтва кінця XX ст. – початку XXI ст.

Ключові слова: джаз-танець, академічний балетний театр, контемпорарі джаз-танець, Ролан Петі, Моріс Бежар, Джордж Баланчин, Дмитро Брянцев, Михайло Лавровський, Василь Тихомиров, Лев Лащилін

Plakhotnyuk O. Jazz dance on the academic ballet stage: genesis and personalities. The article deals with jazz dance in the context of academic ballet theatre, as a modern choreographic art integral part of the late twentieth century and the beginning of the XXI century.

Key words: jazz dance, academic ballet, contemporary jazz dance, Roland Petit, Maurice Bejart, George Balanchine, Dmytro Bryantsev, Michailo Lavrovskiy, Vasyl' Tikhomirov, Lev Lashchylin.

Плахотнюк А. Джаз-танец на академической балетной сцене: генезис и персоналии. В статье рассматривается джаз-танец в контексте академического балетного театра как составная часть современного хореографического искусства конца XX века – начала XXI века.

Ключевые слова: джаз-танец, академический балетный театр, контемпорари джаз-танець, Ролан Петі, Моріс Бежар, Джордж Баланчин, Дмитрій Брянцев, Михайл Лавровський, Василь Тихомиров, Лев Лащилін.

Постановка проблеми. Джаз-танець за своїм змістом – синкретичне мистецтво, що об'єднує у собі музику (реальне виконання «живий звук», або фонограма, інколи спів, пісня або шумові ефекти) та хореографію (танець, жест, пантоміма, міміка), а також акторську і режисерсько-балетмейстерську майстерність, художні аспекти (декорації, костюми, освітлення), драматургію (драматична дія, мізансцени), літературу (літературний твір, слово – сценарій, назва балету, лібрето, театральна програма), на даний час активно долучаються новинки науково-технічного прогресу (відео-інсталяції, кінокадри, відео-проекції, технічні ефекти).

В контексті розвитку і становлення вітчизняного сучасного мистецтва та намагання залучення до світової спільноти митців є важливим розуміння першоджерел зародження джазу, всіх його жанрово-стилістичних формах втіленнях художнього образу. Саме тут джаз-танець виступає – як один з носіїв сучасної культури і є засобом естетичного сприйняття широкого спектру, його специфіка визначається багатобічним впливом на формування художньо-мистецького сприйняття і формування культурно-мистецького рівня людини.

Аналіз досліджень. Наукова думка у галузі джазового мистецтва на сьогодні налічує велику кількість досліджень з історії, теорії та практики, в яких розкриті питання виражальних засобів, формування культурних і мистецьких цінностей джазу, розглянуто його на рівні функціонування, сприйняття, змістовності тощо. Теоретичною базою є дослідження музикознавців, мистецтвознавців з питань джазового мистецтва:

- узагальнюючі наукові напрацювання з історії формування джазового музичного мистецтва представлено у працях Е. Волинського, Л. Кияновської, В. Конен, Р. Косачевої, Ю. Панасьє, В. Сафранського;

- особливості мистецтвознавчих питань дослідження джазової музики розроблялись та розглянуті у працях О. Воронавева, С. Капелюшок, О. Капелюшок-Войченко, О. Коверза, М. Матюхіна, О. Сторокова, О. Шевченко, С. Шулін;
- дослідження з історії розвитку, формування та характеристики сучасного хореографічного мистецтва Н. Горбатової, І. Лепши, О. Ноги, М. Пастернакова, Ю. Станішевського, В. Туркевич, Є. Уварова, С. Худекова;
- базовими для висвітлення теми, що розглядається, стали дослідження з питань становлення джаз-танцю як одного з стилів сучасного хореографічного мистецтва, його функції, вивчення виконавських і балетмейстерських шкіл, що проводили Т. Васильєва, О. Володіна, О. Дініц, В. Нікітіна, В. Пасютинської, Д. Шарикова, Н. Шереметьєвської, В. Шубаріна.

Мета статті полягає у проведенні аналізу використання джаз-танцю у постановочній роботі балетмейстерів академічного балетного театру у період ХХ ст. – початку ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу. Сучасне хореографічне мистецтво, за твердженням В. А. Шубаріна, з кінця ХХ ст. початку ХХІ ст. розвивається у трьох напрямках: 1) сучасний балет, 2) джаз-балет, 3) танець в сучасних популярних ритмах [4, 22]. Ці ключові напрямки розвитку хореографії ґрунтуються на новому підході до позицій і положень людського тіла, пластики, ритму, трактування і осмислення хореографії як виду мистецтва. Цілий ряд провідних балетмейстерів світу звертаються саме до хореографії джаз-танцю для втілення своїх творчих задумів.

Ще в середині ХХ ст. джаз танець яскраво представлений у балеті «Червоний мак» (рос. «Красный мак»). Це балет в 3-х діях, на музику Рейнгольда Глієра, хореографія, лібрето Михайла Курилко прем'єра відбулася 14 червня 1927 року в Великому театрі Союзу РСР, (друга редакція – 1948 р., третя – 1957 р., четверта – 2010 р.) [5, 84 – 88]. Тут вперше на балетній сцені у рамках класичного балету представлений танець «Яблучко», танець, що був популярний серед одеських моряків з елементами чечітки (теп-танцю). Асаф Мессерер виконав тут дивертисментний номер зі стрічкою власної постановки. В цьому балеті, вирішуючи проблематику представлення буржуазії балетмейстери звертаються до джаз-танцю, оскільки на той час у Радянському Союзі джаз вважався буржуазним видом мистецтва. Під час сцен у палаці начальника порту, ошатні дами танцюють з офіцерами джазовий танець чарльстон, а також вальс-бостон. Завдяки цьому художньому прийому глядачі мали можливість побачити і ознайомитись з джазовою хореографією 20 років ХХ ст., що була популярна в Америці і Європі. У 1955 році чехословацьке телебачення знімає фільм-балет «Красный мак», режисер-постановник Павло Блюменфельд [7].

Ролан Петі (1924–2011 рр.) – французький танцівник і хореограф, один з визнаних класиків сучасного балету ХХ століття, його постановки, де використано джаз-танець: «Американець в Парижі», «Яйце всмятку», «Кіно-перлина», «Пожирачка діамантів», «Пінок Флорид Балет», «Балабиль», «Балет електронів», «Зізі в ревію Ролана Петі», «Зізі я тебе кохаю». З іменем Ролана Петі пов'язане нове виключно прогресивне починання для сучасного балету Франції, він вивів його в авангард світової хореографії, активно відображає життєві проблеми, настрої, мотиви, відчуває силу до сильних почуттів і смак до романтизму, до всього того, що хвилює його сучасників. Як балетмейстер він не боявся експериментувати з новими для балету напрямками сучасного хореографічного мистецтва [3].

«Американець в Парижі» (фран. *Un Américain à Paris*), музика Дж. Грешвіна, прем'єра відбулась 29 грудня 1944 року у Парижі, театр Сари Бернард [3, 160]. Перший

балет Ролана Петі в жанрі балетної комедії з джазовими ритмами, з гострими замальовками побуту. Балет зображував простодушність юначих захоплень Петі «американським стилем», характерне для військового часу, він під час окупації німцями Парижу, ухитрявся слухати по радіо ритми Америки, переглядати американське кіно і як наслідок, його юнацьке захоплення джазом відобразилось в цілому ряді балетів, театральних постановках у мюзиклах, і музичних ревію [3, 19].

«Яйце всмятку» (фран. L'Oeuf à la Coque), сценарій Р. Петі, музика М. Тирье, оформлення С. Лепрі, прем'єра відбулась 16 лютого 1949 року у Лондоні, театр Принца [3, 162]. Цей балет – жартівливе наслідування мюзик-холу. Дія розвертається у просторій кухні, де команда кухарів підготовлювали велику пічку для варки, при цьому постійно пустують, в цей час стайка курочок-дівчат, зігнана в коло, є своєї участі. Коли остання з них входила у піч, вона відклала яйце. Кухарчуки опускали його в котел, звідти появлялась рідкісна екзотична птаха. Вона проходила і дразнила кухарів, але не дозволяла себе торкатись, та врешті-решт звертала увагу на повара (Петі), вступала з ним у екстравагантний дуетний танець. Балет вражав хореографічною видумкою і динамічністю, в чому відіграли роль жартівливо-несамовиті ритми музики Моріса Тирье [3, 64].

Наступне звернення Роланна Петі до джазового танцю є у балеті «Пожирачка діамантів» (фран. La Croqueuse de doamants), сценарій Р. Петі і А. Адама, музика Ж.-М. Дамаза, оформлення Ж. Вакевича, прем'єра відбулась 25 вересня 1950 року у Парижі, театр «Мариньї» [3, 162]. Балет створений дня чергового парижському сезону 1950 року, тут він задумав зовсім незвичним шляхом показати талант балерини Рене Жанмер (Зізі) і свою захопленість джазом. В цьому балеті Ролан і Рене виконували головні партії та ще й дебютували якості виконавців шансоньє. Музична партитура балету була написана молодим композитором Жаном-Мишелем Дамазом, поєднувала свого роду комедійний мюзикл, де динамічні джазові танцювальні ритми поєднувались з естрадними піснями. Оформлення вистави займався Ж. Вакевич. Тут Петі вперше звертається до жанру мюзиклу [3, 61–62].

«Кіно-перлина» (фран. Ciné-bijou), сценарій Ж.-П. Креді, музика П. Пті, декорації А. Борейпейра, костюми Р. Гро, прем'єра відбулась 17 березня 1953 року у Парижі театр Імперії [3, 162]. Пародійний балет був створений після знайомством Петі з Голівудом під час зйомки у фільмі Дені Кея «Ганс-Християн Андерсон», з його продукцією, ажіотажем, що царював довкола кіностудій, все відображено в «Кіно-перлині». Музика до балету несла в собі інтонації джазових ритмів. Сюжет балету простий: дівчинка і хлопчик, сидячи у кіно, уявляють себе героями фільму – спокусницею-вамп і гангстером, поки не вмикається світло і вони розходяться кожен у свою сторону [3, 65].

«Пінк Флойд Балет» (фран. Pink Floyd Ballet), музикальна імпровізація «Пінк Флойда», прем'єра відбулась 14 січня 1973 року у Парижі, Палац спорту [3, 166]. Цей балет – танцювальна імпровізація, із захопленням виконувався всією трупкою під музичний супровід британської групи «Пінк Флойд» (англ. Pink Floyd), яка розміщувалась на підвищенні у глибині сцени. Новаторство, та ще й при участі популярної поп-групи, привернуло увагу глядача, а особливо молоді [3, 146]. Варто зазначити ще балет Ролана Петі, де прослідковано звернення до джазу, це «Балабиль» (фран. Ballabile), музика С. Шабрие, оформлення А. Клаве, прем'єра відбулась 5 травня 1950 року у Лондоні, театр «Ковент-Гарден» [3, 140].

У творчості французького хореографа Ролана Петі тісно закріплені контакти балету з «легким жанром» мюзиклу, це пов'язано з переходом Рене Жанмер (провідної тан-

цівниці балетної трупа Петі, дружини, її творчий псевдонім Зізі Жанмер) переважно у вокальній репертуар. Ролана запрошують ставити вистави у «Казино де Парі», де виступає його дружина Зізі Жанмер [3, 137]. Тут такі балетно-вокальні твори, як: Ревю «Зізі в ревю Ролана Петі» (фран. «Zizi dans revue dr Roland Petit»), прем'єра відбулась 1 лютого 1970 року у Парижі «Казино де Парі»; Ревю «Зізі я тебе кохаю» (фран. «Zizi je t'aime»), прем'єра відбулась у лютому 1972 року у Парижі «Казино де Парі» [3, 165]. Ще один з музично-хореографічних торів Ролана Петі ревю «Балет електронів» (фран. «Ballets des electrons»), музика Р. Корню, прем'єра відбулась 10 липня 1960 року у Парижі, театри на Елісейських полях [3, 164].

Учні Ролана Петі також звертались у свої балетних постановках до джаз-танцю як основного лейтмотиву хореографічних творів. Наприклад, Моріс Бежар (фран. Maurice-Jean Berger), (1927–2007 рр.) у власних постановках використовував джаз-танець, про що згадує у мемуарах «Мить в житті іншого» [2]. Здійснюючи постановки балетів для фестивалю на честь Ле Корбюзьє у Марселі, він зазначає: «Фестиваль авангарду зобов'язує! Я стараюсь. На сам перед, істинний авангард – у тому, щоб виступити з чимось строго класичним, я ставлю па-де-де, строгіше немає куди вже, на музику Альбіноні (альбіноні під відкритим небом – це чудово). Буде ще два балети, в яких я перемішаю танцівників і скульптури, що будуть рухатись! Тектора на джазову музику Джерри Малигана, де скульптура Марти Пан, вирізана із тикового дерева, поглинає одного із танцівників. Тектона – балет, що полюбився мені надовго, ми будемо виконувати його часто... двадцять років по тому я поновлю його, щоб показати в Нью-Йорку, майже не міняючи хореографію» [2, 70–71].

«Чи не все одно?» (рос. «Не все ли равно?» англ. «Who cares?») балет Джорджа Баланчина, прем'єра в відбулась 7 лютого 1970 році, на сцені «Лінкольн-центра» у Нью-Йорку [6, 59]. Передісторія балету така. Ще в 1937 році композитор Джордж Гершвін запросив балетмейстера Джорджа Баланчина у Голівуд для спільної праці над балетом, який мав називатись «Goldwyn Follies». Та під час роботи композитор помирає. Лише після тридцяти років Баланчин поставив на музику Гершвіна балет з назвою «Чи не все одно?», за основу взято шістьнадцять пісень Гершвіна, що були написані в період 1924 – 1931 років. Вибір хореографа впав на ті пісні, що особливо гостро передавали специфічну атмосферу Монхеттена. Аранжування пісень для балету зробив Херши Кей. Балет був також поставлений у Новосибірському театрі опери і балету, Росія (2008 р.), Естонському театрі опери та балету (2011 р.) [1, 16–20].

«Ньюйоркець» – балет на музику Джордж Гершвіна, хореографія Леоніда М'ясіна [1, 20]. Леонід М'ясіна (рос. Леонид Мясин; фран. Léonide Massine), хореограф, балетмейстер і балетний танцівник, кіноактор; автор понад 70 балетних постановок [6, 143–144]. Балет «Ньюйоркець» був витриманий у американських традиціях сучасного мистецтва на джазову музику Дж. Гершвіна.

«Порги и Бесс» (англ. Porgy and Bess) балет у двох діях, музика Джорджа Гершвіна, балетмейстер-постановник Михайло Лавровський, художник Мураз Мурванідзе, за мотивами однойменної опери, що була написана Дж. Гершвіном за романом Дюбоза Хейворд «Поргі», прем'єра відбулась у 1935 році. Працюючи над балетом, Михайло Лавровський досягнув балансу між джазовим стилем і традиційним класичним танцем. Це історія кохання каліки Поргі до чарівної дівчини Бесс. Створений Лавровським образ безногого каліки Поргі досконалий. Балетмейстер, жартуючи, подолав складну пластичну проблему – його герой, не задіявши ноги, танцює. У 1987 році знімається фільм-балет «Порги и Бесс» [1, 4–15].

«Ковбої» – одноактний балет на музику Джорджа Гершвіна, «Рапсодії в стилі блюз», сценарій і хореографія Дмитра Брянцева, прем'єра відбулась у 1988 році у Московському академічному музикальному театрі імені К. Станіславського і В. Немировича-Данченка, у 1990 році балет був екранізований [1, 4–5]. Хореографічна фантазія розповідає про події в маленькому американському містечку періоду колонізації Заходу Америки.

17 квітня 2013 року у Львівському національному університеті імені Івана Франка відбулася прем'єра одноактного балету «Хореографічна фантазія «Sinfonia estravaganza», музика Львівського композитора Олександра Козаренка, хореографія Олександра Плахотнюка, Володимира Пантелеймонова, сценарій і сценічне оформлення О. Плахотнюка, другий прем'єрний показ відбувся в Одеській обласній філармонії 20 квітня 2013 року, третій прем'єрний показ відбувся вже у вересні 2013 року у місті Варшава, Республіка Польща, в рамках Міжнародного фестивалю професійних театрів сучасного танцю. Виконував даний балет «Театр танцю Відлуння» Центру творчості дітей та юнацтва Галичини, м. Львів, художній керівник та головний балетмейстер О. Плахотнюк, головні сольні партії виконували солісти Роксолана Мокрій та Володимир Пантелеймонов. За основу балету взято хореографічного лексикону контемпорарі джаз-танець (англ. contemporary jazz dance).

Висновки. Специфіка джазового танцювального мистецтва розкривається через манеру відтворення та реалізації його самими авторами (балетмейстерами, постановниками), виконавцями, тут джаз-танець і академічний балетний театр мають спільність у сприйнятті його глядачем, що підпорядковані музиці і танцю, художньому задуму, через індивідуальність його творців.

Практика джазового танцю – це специфічна, універсальна форма знання певної соціальної спільності, характер духовного ставлення людини до світу. Це спеціалізований досвід, який орієнтований на певні мистецькі потреби і творчі ролі охоплених ним суб'єктів. Це досвід, навантажений моральними, етичними та естетичними нормами й ідеалами, які транслюються і культивуються всередині світогляду митця. У своїй практиці на академічній балетній сцені джаз-танець використовували такі діячі хореографічного мистецтва, як Ролан Петі, Моріс Бежар, Джордж Баланчин, Дмитро Брянцев, Михайло Лавровський, Василь Тихомирів, Лев Лащилін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Балет. Лучшее на DVD № 40. «Порги и Бесс», «Ковбои». – М. : Де Агостини, 2013. – 25 с. ил.
2. Бежар М. Мгновение в жизни другого. [Мемуары] / Морис Бежар. - М. : Союз театр СТД, 1989. – 286 с.
3. Чистякова В. Ролан Пети / В. Чистякова. – Л. : Искусство, 1977. – 168 с.
4. Шубарин В. Джазовый танец на эстраде : учебн. пособ. / В. Шубарин. – СПб. : Лань, Планета музыка, 2012. – 240 с. : ил. (вклейка, 16 с.).
5. 100 балетных либретто / [состав. Л. А. Энтелис, ред. И. Голубовский]. – Л. : Музыка, 1971. – 304 с.
6. Dictionnaire de danse par Jacques baril. – Microcosme editions du seuil, 1964. – 289 s. : il.
7. «Red Poppy» film-ballet / Фильм-балет «Красный Мак» [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.youtube.com/watch?v=DkTm5OVКуКс>. - Заголовок з екрану.

Статтю подано до редакції 09.02.2014 р.